

פרק ג

פעולות רבני ירושלים בבנין ירושלים

ויישוב הארץ "הקץ המגולה"

"תחילה תפדה ציון ואחר כך ושביה. לכן אמר לשנה הבאה בירושלים, היא גאולה לירושלים, ואח"כ לשנה הבאה בני חורין, היא גאולה לישראל".¹

כל רבני ירושלים: רבי שמואל סלנט (עלה לארץ ישראל בשנת תר"א); רבי מאיר אוירבך (עלה בתרי"ט); ואפילו המהר"ל דיסקין (עלה בתרל"ז); ורבי יוסף חיים זוננפלד (תרל"ג) שהיו נחשבים לקנאים בדעותיהם, פעלו ללא לאות להרחבת היישוב הן בירושלים, שראש החץ בפעולה זו עמד רבי יושעה ריבלין שצוואת אבותיו במצוות הגר"א היתה נר לרגליו כפי שכותב בפזמונו, והן בבניית ישובים חדשים, שזה מהלך ברור של בניית הארץ והוצאתה משממותה מקללת הגלות, וברור שעשו זאת מתוך שליחות עמוקה לפעול בעניין "קץ המגולה" כפי שקיבלו מרבותיהם עד רבינו הגר"א.

כמו כן נראה בעליל שבפני יוזמי השכונות והערים היתה תוכנית סדורה בבנין הארץ וקראו שמות השכונות והערים בהתאם למוזכר בקול התור על תפקידו של משיח בן יוסף בבנין הארץ, וכדלקמן.

רבי שמואל סלנט

רבי שמואל סלנט

ר' יושעה ריבלין בונה השכונות מחוץ לחומות ירושלים, היה מזכירו האישי של ר' שמואל מסלנט ובתעודות שהתגלו לאחרונה² מוצאים את מעורבותו האישית של ר'

¹ מפירוש הגר"א על הגדה של פסח.

² פורסם ע"י בית המכירות "ויינריס" מכירה מס' 115 24.7.19

שמואל מסלנט ברכישת הקרקעות ובתרומתו הנדיבה לכך, גם בנו היה בין שבעת המתיישבים הראשונים בנחלת שבעה השכונה הראשונה מחוץ לחומות.

בשנת תרי"ז, בהיותו כבן עשרים ייסד ר' יושעה ריבלין חברה בשם 'בוני ירושלים', ששמה לה למטרה לבנות בתים מחוץ לחומות העיר העתיקה בירושלים. בספרו של יעקב גליס "שכונות בירושלים"³ כתב שר' יושעה ביקש לבנות שכונות מחוץ לחומה שיבנו דווקא ע"י פשוטי העם בעמל כפיהם בממונם וביוזמתם כמו שכתוב בפסוק "וברכתיך בכל אשר תעשה" - ולא ע"י שיעשוך אחרים היינו ביוזמת הנדיבים. ועניין זה כנראה למד ר' יושעה מהדברים המפורשים בקול התור: עשה והצליח. אחת התכונות של מב"י הצלחה ע"י עשייה כמו שכתוב ביוסף "כל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו". ונודע למשגב דבר רבנו: שתי המצוות שהאדם נכנס בהן שלם בכל גופו הן סוכה וארץ ישראל. ורמז נתן לזה בפסוק "ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון" והוסיף: סוכה מצוותה תעשה ולא מן העשוי אף ציון כד⁴.

עם הצטרפות חברים לחברה, החלו לרכוש קרקעות ולהתרים כספים עבור בניית בתים, כאשר הפרויקט מלווה על-ידי רבי שמואל סלאנט, רבה של ירושלים. אשר מתוכן ההוספות בכתב היד בשולי הדפים ניכר חלקו המסיבי (והבלתי ידוע עד כה) בין בתמיכה ובין במימון. מאז והלאה 'נפרצו החומות', ובנייה יהודית החלה להתפשט לכל רוחות העיר, עובדה שהצילה את היישוב הישן מצרה לרווחה. התפשטות זו נלוותה במסירות נפשם למען המטרה, ובחסדי השם הצליחו.

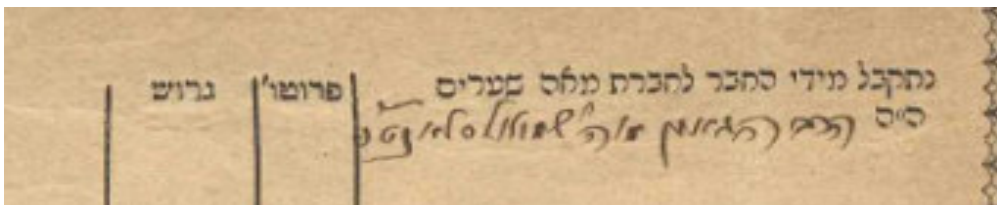
לאחרונה נתגלו שלוש תעודות היסטוריות על בניית שלוש שכונות, ושלושתן מעידות על הצטרפותו של רבי שמואל סלאנט לחברות. התעודה הראשונה: תקנות שכונת 'מאה שערים' המפורסמת, השכונה החמישית, שנוסדה ע"י חברת 'מאה שערים' שהתארגנה בשנת תרל"ד, ותיכף ומיד החלו לבנות את בתיה, ושהמנצחים עליה היו ר' יושעה, ר' זלמן בהר"ן ור' שמואל הומינר, ובירכו על המוגמר בשנת תרל"ז. התעודה מכילה אחת-עשרה תקנות ה'חברה', עם חתימות חברי ה'חברה': ר' זלמן בהר"ן, ר' אברהם רובינזון, ר' ישעיה

³ עמוד 34

⁴ פרק א' אות ז'

אורנשטיין, ר' אריה ליב הורביץ, ר' אליעזר דן רלב"ג, ר' בן ציון ליאון, ר' יעקב יוסף גולדשמיט, ר' יואל משה סלומון, ר' שלמה זלמן לעווין, משה גראף מבריינסק, ר' יעקב אליעזר רייפמן ור' יושעה ריבלין. שטר זה (נומר 121) מעיד על הצטרפות ר' שמואל לחברה, מחודש תמוז תרל"ה, עם רשימות מפורטות בכתב-יד על סכומי כספים ששילם לחברה לצורך: רכישת הקרקע, בניית הבית ושיפוצו, עד שנת תרל"ט, אז שילם: "עבור תיקון הבית; הגבהת פתח האכסדרה להגן מהמים ורצפת חצר לפני כל הבית' כן תרם תרומה מכובדת לצורך בניית בית-הכנסת.

התעודה השנייה: תעודת תקנות חברת 'אבן ישראל' השכונה הששית מחוץ לחומות, קרוב לשוק מחנה יהודה (היום), החברה נתייסדה בשנת תרל"ה. רשימת התקנות דומות לתקנות 'מאה שערים', ומנהליה: מאיר מזיל מחסאוויץ, משה גראף, ר' יהודה ברגמן, ר' בנימין בייניש סלאנט, ר' יהושע יעלין, ר' אברהם אלקנה זאקס ור' יושעה ריבלין. שטר זה מעיד על הצטרפות ר' יהושע ריבלין ל'חברה', ברם, לאחר זמן-מה, בחודש סיון תרל"ז, מכר ר' יעלין את זכותו, הן בבתים והן בבור ובשדה, לר' יושעה. וכעבור חודשיים מכר ר' יושעה את הנ"ל לרבי שמואל סלאנט! התעודה השלישית: תעודת תקנות חברה 'משכנות ישראל'. בד בבד עם רכישת קרקעת 'אבן ישראל' נרכשה גם שטח לשכונת 'משכנות ישראל' (בשכונת נחלאות), וזאת תוך התגברות על קשיים שהערימו רוכשים פוטנציאליים אחרים – בעיקר אגודות נוצריות שלטשו עיניים לשטח. בין חברי הוועד ידועים: רק' יושעה ריבלין ור' יואל משה סלומון. תעודה זו משנת תרל"ז, מקנה לרבי שמואל סלאנט זכות בבניית בית הכנסת בשכונה, עם רשימת התשלומים שלו.

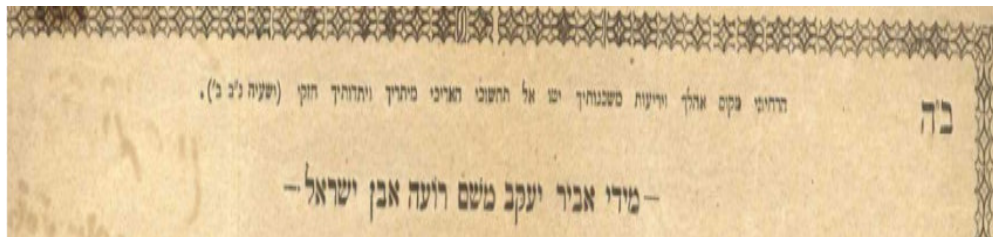
קבלה לרבי שמואל סלנט על רכישתו בחברת מאה שערים

את כל שמות השכונות קרא ר' יושעה כמו שמעיד אחיינו הר"מ טיקוצינסקי:

דודי (ר' יושעה) הרכיבני אתו על חמורו, ולאורך הדרך עד שכונתנו "אבן ישראל", שארכה חצי שעה, סיפר לי ממאורעות הישוב, הראה לי על כל בית ושכונה באיזו שנה נבנית, ויאמר: הודו לה' כי טוב: "מי פלל לנו לפני שש עשרה שנה שנסע כיום על חמור בדרך ישרה ומבלי פחד, וגם לשכונה הנושאת עליה שם עברי!" (ויבאר לי אז את השמות של השכונות שהוא, ביחוד, קראם בשם). ובעברנו על השכונה הראשונה "נחלת שבעה" ובהצביעו: זה בית ר' משה סלומון, זה הראשון היה ביתי, והקיצוני ליושב החנות הקטנה ר' ליב לומזער, וכן הלאה – הבטיח לי לספר לי בקרב הימים את אשר עבר עליהם בימים ולילות הראשונים לשבתם חוץ לעיר.⁵

שכונת אבן ישראל

נקרא ע"ש הכתוב: מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל (בראשית מ"ט)

בכותרת של תקנות חברת "אבן ישראל" מצוטט הפסוק "הרחיבי מקום אהלך". שהוא אחד מתפקידיו של מב"י כמו שכתוב בקול התור, פרק ב', הבחינה הל"ו מקנ"ו בחינות מב"י: הרחיבי מקום אהלך וכו' (ישעי' כ"ד) – מצות הרחבת הגבולים הוא בתפקידו של משיב"י כדבר ה' אל יונה הנביא שהוא היה במעליתא דמשיח בן יוסף, להשיב גבול ישראל (מלכים ב' י"ד). וכן שם בכותרת מובא הפסוק מידי אביר יעקב שגם זה קשור לעבודת מב"י. בקול התור: עז) מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל (בראשית מ"ט) – היא ברכת יוסף לקיומו של מב"י, וכן הכוונה: על אבן אחת שבעה עינים (זוה"ק במדבר דף רמ"ג). [בפזמונים נראה בעליל ששכונת נחלת שבעה נקראה ע"ש הפסוק הזה].

⁵ הרב יוסף ריבלין, פנחס גרייבסקי, עמוד 18.

שכונת משכנות ישראל

בדף הכותרת לחנוכת אבן הפינה לבית המדרש בשכונה (עליו חתום בין השאר גם ר' יוסף ריבלין):

ובקול התור⁶:

וכל זמן שרוח הטומאה שולטת בהם אין רגלי קומת ברוש יכולות לעמוד בהם, מעכבת החבור שבין ירושלם של מטה לבין ירושלם של מעלה, היינו חבור השכינה עם כנסת ישראל שבו תלויה כל הגאולה. המלחמה בשממה זו היא רק ע"י בנין אהלי יעקב ומשכנות ישראל במקומם.

ובפזמונים⁷:

משכנות ישראל בעיר אלקים. כ"משכני עליון" (בגימ' ירושלים) "בדרי מעלה". לחזות בנועם ה' מעשינו יכונן. ע"כ. לא פלא הוא כי בית המדרש בשכונת משכנות ישראל נקרא בתחילה בשם "משכני עליון"⁸. והכוונה ברורה שר'

⁶ פרק ו, אות ה'.

⁷ עמ' 75

⁸ ספר מגילת יוסף עמ' 121. וכך כותב ר' יושעה ריבלין: הבית המדרש המפואר משכני עליון, בחברת "משכנות ישראל" נגמר בעזר מצוי גבול אלמנה, לשמחת לבם של כל בני החברה, וכל יראי ה' תמימי דרך השמחים בבנין עיר קדשינו ובהרחבת ישובה.

יושעה ראה ביסוד השכונה סמל לבנייתה של ירושלים של מעלה הנבנית יחדיו עם ירושלים של מטה.

בעיתון "יהודה וירושלים"⁹ מסופר שבעת חנוכת בית המדרש בשכונה שרו שירי גאולה. וכן מסופר שבמעמד זה הבטיח ר' מאיר אורבך שהוא יתרום מכספו את בניית בית המדרש ביישוב החקלאי הראשון שיוקם על הרי ישראל.

וביום א' ג' דחול המועד פסח יתחנך בכבוד והדר, ויובאו בו שלש ספרי התורות בשמחה וגיל בקול המון חוגג בעה"י. והועד, אשר חפץ ה' הצליח בידו, אשר במשך שנה ושלשה ירחים, הקימו לתלפיות ששה עשר בתים גדולים וטובים, ובתוכם יתנוסס הבית המדרש המפואר הזה, בלב מלא תודה והלל לה' מתכבד לקרוא את כל הרבנים הגאונים, וראשי בתי דינים אשר לכוללות הספרדים והאשכנזים הי"ו, ואת כל בני חברתנו האדירה ואת כל איש אשר לבו שמח בהבנות בתים לבני ישראל במרום הר הקדש, ועל הר נחלת חברתנו יראו בכבודם ביום א' שעה 6. ולשנה הבאה בעבודת בית המקדש נשמח כולנו במהרה בימינו אמן.

יהודה וירושלים שנה א, תרל"ז. (בסופו של דבר בעקבות קשיים בהשגת תרומות להשלמת הבניין נקרא הבית מדרש "בית אברהם" ע"ש התורם)

⁹ יום ו', י"ד אייר תרל"ז.

וכך העיד הרב שמואל פרדו:¹⁰

זכיתי לעבוד יחד עם רבי יוסף ז"ל זמן רב בכמה עניינים חשובים, וביחוד בבניין שכונת משכנות ישראל. כידוע בנה ר' יוסף את השכונות על סמך רעיונות וחזיונות קדושים, ורק זה נתן לו ולחבריו הכח הגדול לבנות בתוך תנאים קשים ומסוכנים, שאי אפשר לספר בקצרה, ובצדק נאמר עליו: סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. כי באותו זמן שהיה עוסק בדרך הטבעית במו"מ לקניית קרקעות מפלחים ומדבר בלשונם ומכיר היטב תכונותיהם ועוסק בעבודת הבניינים... היה מסתמך בכל מעשיו בכל פעולה גדולה או קטנה רק על רמזים קדושים בתנ"ך וחז"ל בנגלה ונסתר, בסימנים שונים וגימטריאות נפלאות, וראינו שהכל היה ממש מן השמים, כי כל אשר הוא עושה ד' מצליח בידו.¹⁶

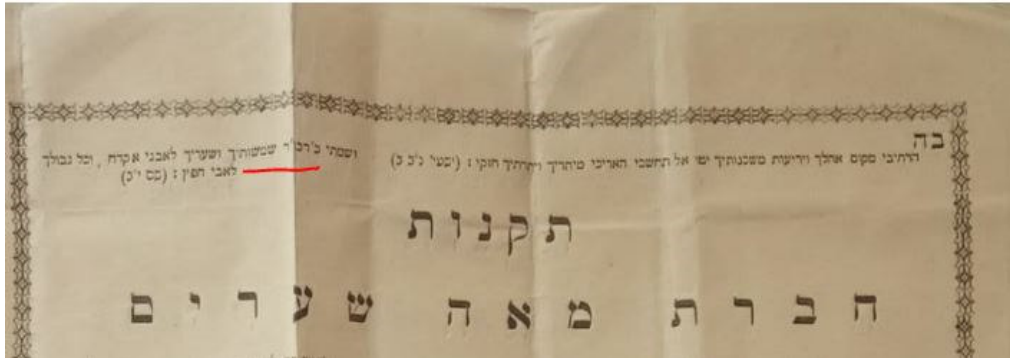

ביתו של רבי אריה לוינ בשכונת משכנות ישראל

¹⁰ ברית אבות בסערת אליהו עמוד 14 מתוך דרשה שנשא בשנת תרפ"א.

שכונת מאה שערים

בחוברת תקנות מאה שערים בכותרת מופיעים הפסוקים הרחיבי מקום אהלך וכו' (ישעיה נב ב) וסמוך לזה כתוב הפסוק ושמתי כדכד שמשותיך (שם יב). ושם יש סימן של הפסק בין כ'ד כ'ד.

ובקול התור: וכן ממה שהובטח לנו במצות הרחבה, הרחיבי אהלך וכו' (ישעי' נ"ד) ושמתי כדכד שמשותיך היינו חומותיך כפירוש רש"י (ב"ב ע"ה) היינו מדת הרחמים במדת הדין כהבטחת הקב"ה (בגמרא שם) בענין שהם וישפה להווי כדין וכדין.¹¹

(בגמ' שם: ושמתי כדכד שמשותיך א"ר שמואל בר נחמני פליגי תרי מלאכי ברקיעא גבריאלי ומיכאל ואמרי לה תרי אמוראי במערבא ומאן אינון יהודה וחזקיה בני רבי חייא חד אמר שוהם וחד אמר ישפה אמר להו הקב"ה להווי כדין וכדין, גבריאלי רומז על מידת הדין, ומיכאל על מידת הרחמים).

ולזה רומז ר' יושעה בספר הפזמונים¹²

יאיר אז במישרין - ... וכדכד שמשותיך הן החומותים וכו'

סוד שה"ש כד'ין וכד'ין צו שמים – היינו שהם וישפה ושני פעמים כ"ד כנ"ל.

¹¹ פרק ה ח"ב, סוף ד"ה חטא המרגלים.

¹² עמוד 186

....זיווגם דיצי'ע בבנין קו הביניים¹³.

בנין ירושלים ושיבת ציון כמו בימי עזרא

בספר "התקנות למאה שערים"¹⁴ מוצאים אנו שהרבנים המייסדים ראו בבנייתה סמל לחזרת בנין ירושלים כמו בזמן יסוד המעלה על ידי עזרא בבית שני ותחילתה בבנין החורבה בידי תלמידי הגר"א, וכן רואים את הצוואה לדורות שנכתבה שם למען יעמדו ימים רבים שהגאולה בזכות תלויה "במעשה", וכאשר לא זכו היא באה קמעא קמעא בדרך הטבע:

עתה עת לדבר על ענין הכתוב בעזרא אשר הצגנו בפתיחה, כי כמקרה אבותינו עת שבו אסירי התקוה לבצרון, עת העיר ה' את רוח כורש מלך פרס והעביר קול בכל מלכותו לאמור מי בכל עמו ה' אלקיו עמו ויעל ורוחה' התנוססה על בחיריו, אז עזרא נחמיא¹⁵, וחבריהם לעלות בראש גאולים לנהל צאן קודש אל מקום רבצם להשיב בנים אל גבולם, וברוב עמל ותלאה וברוב פחד ובהלה ענו בדרך כחם עדי הגיעם למחוז חפצם נחלת אבותיהם ארץ הצבי חמדת רוחם וחייהם, וברשפי שלהבת אהבתם אזרו חיל בישע אלקים, לקומם עיר קדשם השרופה באש מעפר שממותה. וכולם כאחד כקטן כגדול זקנים ונערים הטו שכמם למלאכת עבודת הקודש הזאת, בכל מלאכה בחומר ובלבנים, לא נחו ולא שקטו, הלילה להם למשמר והיום למלאכה, ושופרות מוכנים בידיהם להריע ולהצריך בפחד פתאום ובהכשל כחם, כי העפר הרבה, בכל זאת חגרו

¹³ בספר התקנות שנביא להלן מובא: וימצאו את המקום הזה אשר בלשון ערבי בשם "כרם כדכוד יקראוהו" אשר הוכן ואשר הורם מעת בלע ה' חומת בת ציון לנטות קו על המקום הזה.

¹⁴ ירושלים תרמ"ט מהגר"ז בהר"ן.

¹⁵ בקול התור: פרק ב אות קטז) עזרא ונחמיה. - "עזרא נחמיה" בחינת "הושע" וכן בחושבנא ברמזי רבנו: יהושע הוא משיח בן יוסף וגם עזרא ונחמיה הם ביעודו של מב"י. וכבר ביארנו שכל האתחלתא דגאולה האחרונה כל הפרטים ופרטי הפרטים של כל העבודה בעקבות משיחא הם ביעודו של עזרא ונחמיה כמו שהיה בימי כורש בימי בית שני.

פרק ג – פעולת רבני ירושלים בבנין ירושלים ויישוב הארץ

שארית כחם וזכרון ה' היה מעוזם, וככה לא התרפו ממלאכתם ולא הרפו ידיהם, ובעוז רוחם עמדו על מעמדם כאריות גבורים כעמודי שיש נגד כל מקרה כל פגע כל נגע נגד כל אסון, עדי חפץ ה' הצליח בידם להעמיד את חומת ירושלם על תלה סביב, וליכד היכל ה' על מקומו הראשון.

אז בעת ההיא עמדו אבותינו על רגליהם מלובשים גיל וישע, ומעוטפים בהדרת קודש, בעיניהם לנוכח הביטו האות נפשם בית ה' מתנוסס בהדרו, וכבוד ה' עליו חופף, ראו המזבח על מכוננו, ראו כהני ה' שרי קודש מלובשי צדק מעלים עליו עולות ומנחה זבח ונסכים, ראו האש על המזבח נורא אשר למראה האש הזה כלו עיניהם מיחל זה שנות כמה מיום הורם התמיד (עיין יומא), ראו במלאכי צבאות נהדרים בקדש, הלויים על דוכנם עומרים לנצח בכל כלי שיר ומהללים את ה', את כל אלה ראו עיניהם גם זכרו צאתם מארץ שבים ולא ישמעו עוד קול נוגש, אז הרימו קולם בשמחה, וכל העם הריעו תרועה והלל "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו".

וזקני הדור אשר בעיניהם יראו את כבוד הבית הראשון ביסדו הבית הזה לעיניהם בוכים בקול נחל ושמחת אבותינו אז היתה מהולה בתוגה, אבל עם כנור יחד וגם עוגב עם קול בוכים. הצעירים יעלזו בשמחה על היקר והגדולה הנגלה עתה לעיניהם, והזקנים בוכים במר נפשם על היקר והנחלה הנעדרת עתה מאז.

וככה כמקרה אבותינו אז כן קרה גם אותנו זה בדורנו זה, אשר כל משכיל יבין וכל עין ישר נוכח יביט, כי מכנף הארץ יחלו לרנן כל כוכבי בוקר, וקרוב קץ חשכת גלותנו, ובעין חודרת נביט על פני המזרח כי מבין אישון חשך יחל להניח ולהופיע שביבי אור השחר על הררי קודש, ולאט לאט עובר החשך מן הארץ, ובעינים נטויות ואזנים קשובות ניחל לה', כי אך הגה מפיו תצא "ויאמר ה' יהי אור" – "ויהי אור", והשמש תצא ברוב זהרה, ויאור כל הארץ בדורנו זה, כאשר נביט על ירושלם ועל מצבה באשר היא עתה: הנה נראה כי כמקרה אבותינו אז כן קרה גם אותנו שמחה מהולה בתוגה, בני המלה הבאים מארצות אירופא אשר מקומות מושבותיהם קריות עליזות מליאות המון תשואות ועיר אלקים מושפלת עד שאול תחתיה, הנה יקוננו ויתאבלו על רוב שממותה השורר גם עתה בתוכה.

ובני ציון אשר זה לא כביר גם בהימים מלפנים, ראוה עוד יותר שפולה קרועה ופרוטה אבלה ושוממה מעון תנים ומשוש פראים, ובראותם עתה איך שנתה מעט את עוצב פניה והחלה להתנער מעפרה ולהתלבש בבגדי תפארתה יגילו וישמחו כי יד ה' עשתה את כל אלה ויקוו ויצפו כי ככה ינחלינו ה', ולא ירף ידו מאתנו, עדי תחזינה עינינו אחרית תקותינו כי ינחם ה' את עמו ואת ענייו ירחם, ועינינו תחזינה ציון קרית מועדינו בקבוץ בניה לתוכה ושמחת עולם עלי ראשם ככל תנחומותיו והבטחותיו על ידי צירי עליון הודו הקדושים.

לכן עלינו קהל הקדש מאה שערים אשר בירושלם עה"ק ת"ו אשר חסד ה' גבר עלינו, ועזרנו עד כה, ובנו בחר ה' לייסד אבן הפינה אבן הראשה, לבנות חורבה אחת מחורבות ירושלים עיר קדשנו, והנהו עתה לכבוד ולתפארת כאשר עיני כל תחזינה מישרים! ואם לא עמלנו בכח ידינו כאבותינו, אכן בעניינו הכינונו את כל אלה.

עלינו, בטרם נחיל לחוק התקנות הקבועות אשר עליהן נוסדה חברתנו, עלינו המצוה והחובה לכתוב התיסודותינו זכרון בספר, למען ידעו כל עם ה' כבני ציון כבני הגולה, את מעשה ה' כי רבו, ולמען תחזקנה ידים רפות וברכים כושלות תאמצנה, וכולנו יחד נקוה כי בונה ירושלם ה' ונידחי ישראל יכנס במהרה בימינו אמן. כי בחשכת ליל גלותינו כולנו כצאן תעינו, וכעורים נגשש קיר, ואין אתנו יודע הדרך מגאולתינו ופדות נפשינו. אם כבר אינש עם ענני שמיא את, ומלכנו יבא לנו צדיק ונושע, ופתאום ירעיש ה' שמים וארץ ויחשוף זרוע קדשו לעיני כל העמים וכעננים קלים נפוצותינו יקבץ וכיונים אל ארובותיהם, ושמים חדשים וארץ חדשה, ורגע יהפוך מארץ נשמה לגן עדן ה', ובית המקדש בנוי ומשוכלל וחומת אש סביב, ובת ציון לא תחיל ולא תזעק בחבליה, רק בטרם בא חבל לה תלד, וגם תמליט בניה הרבים כחול אשר על שפת הים, וכולם כעדי תלבשם ותקשרם ככלה.... או תתהפך בחבליה ובציריה, ותפעה ותשום יחד כאשר עינינו רואות כעת בעוה"ר, ואך עני ורוכב על החמור נגוע איש מכאובות וידוע חולי, וקהל גדול יבואו בם גם עור ופסח הרה ויולדת יחדיו בבכי יובלו ובתחנונים ילכו, ובשובה ונחת נושע עדי יבואו ורגנו במרום

הר ציון ונהרו על טוב ה', כי דרך הגאולה היא לפי הזכות, והזכות לפי המעשה¹⁶, והמעשה בידי הבחירה, והבחירה דרכה נסתרה.

לכן המצפים לישועת ה' עליהם לשום לב ולהתבונן בשכל ובינך על כל מפעלות ה' באחרית הימים האלו, כי אם אמנם אם פתאום יגיה ה' חשכינו, הלא טוב ונעים לנו גם לראות בעפעפי שחר, בטרם תצא השמש להאיר אור גדול על פני כל הארץ. ואם לאט לאט ירום קרנינו הלא עלינו להביט ולהתבונן על פעמי רגלינו צעדי הישועה ובעינים חודרות על כל מעלה ומעלה, מדרגה ומדרגה¹⁷, עדי הגיענו למרום חביון עוזנו.

לכן סדר התיסודות חברתינו ראויים להכתב ולחוקם בספר לזכרון, למען ידעו כל עם ה', ולמען ידעו דור אחרון בנים יולדו לספר בציון שם ה' ותהלתו בירושלים! –

ימים רבים לישראל ובית מקדשינו חרב, ועם המפוזר ומפורד לכל ארבע רוחות השמים וירושלם יושבת כאלמנה שכולה וגלמודה. ואם אמנם שמה וזכרה בפה כל עמה, שבע בכל יום, מיום עזבו שעריה, אכן רחוקה היתה מהם עד מאד, כמו לא ידעו מקומה איה. ואם לפעמים העיר ה' את רוח אחד בדור לעלות לארץ הקדושה, לארץ הגליל שם פניו, ועל דרך ירושלם לא נטה ללכת, כי מכשולים ומעצורים רבים היו גם סכנה איומה עד מאד. עד דורינו זה חפץ ה' הצליח בידי הרבנים הגאונים הגדולים הצדיקים והקדושים ליסד ישוב מאחינו האשכנזים בעה"ק ירושלם. בשנת תקצ"ז נוסד הבית המדרש הראשון לקהל אשכנזים ונקרא בשם "מנחם ציון" על משואות חורבת רבינו יהודא החסיד זי"ע. ובצדק נקרא השם מנחם ציון להבית הזה¹⁸, כאשר היום עינינו הרואות, וזעיר שם זעיר שם החלו העם להתרבות, עד שנת תרל"ד רבו ב"ה העם למעלה

¹⁶ זה אחד מהיסוד של קול התור שהגאולה ברחמים תלויה ב"מעשה" ויש כאן מעין צוואה ומסר לדורות הבאים למן ידעו את אשר לפנינו.

¹⁷ בפזמונים: גזירה וחנינה ובלא זכו מדובר, ימשלו לעני ורוכב על חמור היינו: סבלנות, לאטי, ובהדרגה כמבואר. (עמוד 84)

¹⁸ מעניין שהגר"א פוסק בשולחן ערוך סימן קפ"ח שבשבת יש לסיים בברכה השלישית: "מנחם ציון בבנין ירושלים" כשיטת הר"ף וע"פ הקבלה, וכן נדפס בסידור הגר"א. זה מסביר קצת יותר את שם בית הכנסת "מנחם ציון". אחרי שהתחילו לבנות את ים וראו בזה סימן לאתחלתא דגאולה.

ראש, עד כי צר היה להם המקום שישבו כלואים לפני מן החומה הבנויה כעת, ועוד עד העת ההיא לא הרהיב איש יהודי את נפשו לצאת מן החומה ולחוץ כי אך עשרה צעדים כאשר הלך האיש משערי העיר וחוצה היתה סכנה איומה מרחפת על ראשו וסביב ירושלם על כל מגרשיה היתה תוהו ובוהו ונשקף על פני הישימון, ואך שודדי יום כמלאכי משחית נראו לפעמים על פני הכפים והצורים הנוראים אשר שממות עולם עליהם. לעת ערב סוגרו אז כל שערי העיר סביב על מסגר, אין יוצא ואין בא - ככה היתה תכונת עיר קרשינו וכל מגרשיה סביב עד שנת תרל"ד.

אז בעת ההיא הערה ה' רוחו ממרום על בני ציון היקרים לצאת לישע עיר קדשם! לא הביטו על הדרך אם ישר ונבון הוא לפניהם, לא שמו על לבם אם דרכם הוא דרך הטבע והשכל, רק באלקי מעוזם בטחו ויאזרו חיל ויבואו בברית חבורה ואגודה אחת. ולסדר "ויזרע יצחק בארץ ההיא וגו' מאה שערים ויברכהו ה'", החל לפעם רוח ה' בלבות בני ציון להוליד הרעיון הנשגב והמפעל הקדוש הזה. על קראו שם חברתם הקדושה בשם "מאה שערים" עד היום הזה! ובאו כולם בברית יחד בתתם כל אחד שקל כסף מאגדי אחד, והחלו לתור להם מקום, וימצאו את המקום הזה אשר בלשון ערבי בשם "כרם כדכוד יקראוהו" אשר הוכן ואשר הורם מעת בלע ה' חומת בת ציון לנטות קו על המקום הזה שיהיה אבן הפינה אבן הראשה לבנות ירושלם על תילה ולהשיבה לקדמותה ולחדש נעוריה ודברי בן חלקיהו מעוז ומבטח לנו (ירמיה ל"א) והדשן וגו' קודש לה' לא ינתש ולא יהרס עוד לעולם.

וה' יעזרנו לשבת על נחלתו נחלת הקודש, וכמו שהיינו אנחנו אבני היסוד התחלת בניין ושיבת ירושלם כן תחזינה עינינו ירושלם על חילה בנויה ובית המקדש מתנוסס בהדרו המזבח על ממנו כהנים בעבודם, ולוים על דוכנם, וישראל על מעמדם וכבוד ה' לעיני כל ישראל במהרה בימינו.¹⁹

¹⁹ ר' יושעה שהיה היוזם של רוב השכונות החדשות מחוץ לחומה נראה בעליל שנתן להם שמות בהתאם לאמור בקול התור, והיתה לו תוכנית סדורה בעניין:

שכונת משכנות שאננים (נוסד ע"י השר משה מונטיפיורי, ר' יעקב גליס כותב בספרו "שכונות בירושלים" עמ' 29 34 שכבר אז עמד הר"ר ריבלין בקשרים אדוקים עימו כשביקר בירושלים בשנת תרט"ו ור' יושעה הראה לו את תוכניתו במסגרת חברת בוני ירושלים שהקים ושכנע אותו לבנות בתים מחוץ לחומה)

פרק ג – פעולת רבני ירושלים בבנין ירושלים ויישוב הארץ

בקול התור: פרק ב' אות פ"ג: משלחי רגל השור (ישעי' ל"ב) - ושם וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחת שאננות. במדרש (תנחומא בראשית) משלחי רגל השור זה משיח בן יוסף ושם אשריכם זורעי על כל מים.

שכונת בתי מחסה נבנתה למען עניי העיר ע"י חותנו של ר' יושעה הרב יודא גולדשמיד.

בעיתון המגיד, כ"ט בניסן תרכ"ב כותב ר' יושעה (ששימש כבר אז כגזבר ארגון הפקידים והאמרכלים של אמסטרדם): הנה הא הוואלנו לבא שעריך בתודה אף גילת ורנן בגמר הבתים ארבעה שהם שמונה, הבנויים לתלפיות על חלקת נחלתנו על הר ציון ת"ו, להרנין כל ישרי לב הששים אתנו מושב בקוממיות חורבת הר ציון ששם, וזלים זהב לתת לידי עושי המלאכה הזאת אשר להם נאווה תהלה. גם לבשרם בכל עת אשר בשורה מוצאת, ואם כי המרחק יבדיל בינינו, אתה תהי לנו לפה. גם היום חלילה לנו מלכחד מישרי לב המתנדבים בעם, כי ב"ה כהתמנו כל מעשה הבתים הנ"ל והצבנו דלתים ובריה ובתי זכויות בחלונותיהם, החילונו לחפור לייסד הבתים אשר ידנו אוחזת בעבודתם סמוכות להבתים הנ"ל בפאה אחת, על גבול נחלתנו לפאת נגב, פה יעמוד הבית: **"נוה שלום"** הנודע בחפרנו בתחתיות הארץ, מצאנו מחיק הארץ ולמטה כשלוש אמות, בנין מוצק, חומה בצורה, כן ביסוד הראשון כן ביסוד השני, נמשכת מתחת לארץ מנגד לחומת העיר הקרובה אליה, אך דרך הרבים מפסקתן, ועליה יכוננו הבתים אשר נבנה בעזה"י, **כי יסוד מוסד הנהו.**

בקול התור סג) ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו (ישעי' י"ד) - יוסף וציון הם ביסוד ובנינה בא בדרך עניויותא לפי תכונת משיח בן יוסף. וכן דלותי ולי יהושיע וכנאמר בבכי יבואו ובתחנונים אובילים כמבואר לעיל (סימן כ"ג) - בחינה בתחנונים אובילים. בקול התור: פרק ב' אות פ"ג: משלחי רגל השור (ישעי' ל"ב) - ושם וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחת שאננות.

שכונת מאה שערים בתחילה נקראת ע"י המיסדים בשם רחובות ורק שם החברה נקראה מאה שערים:

בקול התור: לו) בחינה הרחיבי מקום אהלך, מרחביה הוא גם אחד הכינויים של ארץ ישראל, והיא בסוד הו"ד סדרא דמב"י בסוד רחובות הנהר, כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ (לקוטי הגר"א סוד האותיות סימן חפ"ף והביאור שם). המונח בנין ה"שערים" מופיע פעמים רבות בפזמוני ר' יושעה כעניין נשגב בשביל לסלק הס"מ מירושלים ויש לו פרק מיוחד על כך "בשעריך ירושלים", ושם נמצא המונח "מאה", עליו הוא כותב שע"י בניית שערי ירושלים יקויים: "מכאן: חמשה "מכם" (גימ' מאה) מאה ירדפו, ומאה רבבה ירדפו". (עמ' 151).

שכונת שערי צדק

מובא בתקנות השכונה הפסוקים הרחיבי מקום אהלך, וכן הפסוק פתחו לי שערי צדק ע"ש הפסוק אח"כ יקראו לך עיר הצדק.

בשער החוברת כתוב: שהשכונה נבנית באחת מחורבות ירושלים לצד מערבית צפונית, כמו שכתוב בקול התור שעיקר בניינה צפונית מערבית. "התחלת בנינה של ירושלם צפונית מערבית, מראש אמנה, כי משיח בן יוסף בצפון והשכינה במערב"²⁰.

למאה שערים ת"ו

הנבנה מחדש בעיר הקודש ירושלם ת"ו באחת מחורבותיה, לפאת צפונית מערבית הר בית קדשנו, מהלך ערך י"ב רגעים.

מאה שערים בשנת תרמ"ד

בקול התור: ורק בענין של שאלה קשה הנוגעת להכלל בעניני ישוב הקדש אפשר להשתמש גם בגורל הסודי הגדול שעפ"י רבנו הגר"א - הגורל "פלש"ץ" (פתחו לי שערי צדק), ע"י יודעי חן, המיוסד על מטמוני"ם של גימטריאין ונוטריקין וסימנך "שערי צדק" בחושבנא. ואין להשתמש בשם סודי זולת בשעה חמורה להצלת הכלל וישוב הקודש, ומכש"כ למנוע חילול השם, וזאת לעשות רק בדרך תקוני צפנת פענח ולפחות ע"י שלשה צדיקים מסוד אשרי כל חוכי ל"ו. ובמק"א שם: ועפימ"ש: "ואשיבה שופטין כבראשונה ויועצין כבתחילה". שנאמר על ירושלם, כמו שגומר שם, אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה.

שכונת זכרון טוביה:

נקרא ע"ש ר' יוסף ריבלין כהכרת הטוב על פעלו, ושם בתקנות השכונה מובא הכתוב "זכר רב טובך יביעו", ומרוב ענוותנותו רמז שמו ברמז. ובפזמונים (עמוד 74) הוא מכנה עצמו בשם טוב-יה ירושלם שעולה בגימ' שמו ושם אביו.

²⁰ פרק ו' אות ב'.

שכונת כנסת ישראל

בכותרת האגודה כתוב הפסוק "בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס".

בפזמונים כותב ר' יושעה רבות (לדוגמא עמ' 49 ו130) שקיבוץ גלויות תלויה בבנין ירושלים, ע"ש הפסוק בונה ירושלים ה' - נדחי ישראל יכנס. בספר מוסד היסוד (134) כתוב: בחוברת התקנות של יסוד שכונת כנסת ישראל שע"י ועד הכללי משנת תרמ"ט מדבר על הפסוק הרחיבי מקום אהלך ועל הפסוק בצדקה תכונני שבאותו פרק ישעיהו נ"ד בקשר לזה כתוב בה בלשון זו: ובזאת יכול כל איש ישראל לזכות בשתי המצוות הללו צו הנבואה בצדקה תכונני ובמצות הרחבה על כל הטו"ב שבה. סימון הראשי תיבות על המלה טו"ב מכוון לשבע עשרה הסגולות והברכות של מצות הרחבה המנויות בקול התור כמובא להלן אשר שם אומר עליהן וסימנך ראה בטו"ב ירושלים.²¹ וכך כתב ר' שמואל סלנט על בניית השכונה:²²

והיה כל מבקש להסתמך בנחלת ה' יפנה אל
בית ועדכם, ומצא כדי מבוקשו, והייתם ממזריקי
הרכים, מכני חרבות ירושלים, ממושיבי יחידים
ביתה, ובנייתם חרבות עולם, מוסדי דור ודור הקומטו
בעור בונה ירושלים ה', ופרשיון מסלחנו.
„עלן לבי כה', כי קבלו יקירי חתני הכללי את
הצעת, ומכנסים את עצמם גם לעבודה רמה ונשגבה
זו, ומאד מאד ישרו בעיני עקרי תקנות החברה,
והנני בעצמי ב"ה טה חברים הראשונים,
לא פחות משלשה גוים ערין. נשגבה [הקדמי
כי גם ארפי ישראל, ורכות חובבי קדש יוכרו חבת
ירושלים ואהבת ציון אל ישכחו לנצח וברנשי קדש
ימחרו ויתו יום להחברה האדירה „כנסת ישראל“
ות' טעמי קדשו יריק עליהם ועל כל טעמי יריהם
שפע ברכה והצלחת עולם בעחירת החותם בברכה
שמואל סלנט”.

יום לכנות גדרוך!

נשם ה' האומר לירושלים תושב ולערי יהודה
תבנית, קטני ותעורר לקול קריאתו ולהצעתו של
טוה"ר הרב הנאון טוה"ר שמואל סלנט לאנס הי"ד
ובלב שבע רצון ורגשי חבת הקדש והמלת אמללי
עמנו חדשים גם ימים, הגנו ליסוד חברה לבנין
בתים על מכון הר ציון ומניבות ירושלים, ועל שם
הכתוב: בנות ירושלים ה', נדחי ישראל יכנס,
זה שם החברה אשר יקרא לה „כנסת ישראל“, כי
לכל כנסת ישראל יהיו שיעוריה פתוחים, והיה
השער לה' צדיקים יבאו בו ע"פ הפרטים הראשים
האלה:

²¹ בעיתון הלבנון מונה ר' יושעה י"ז תקנות לוועד הכללי "כנסת ישראל: כמנין טו"ב. וכך
כותב: טוב) יש בידי הועד והזקנים להוסיף תקנות הנצרכות בכל עת, ויודיעו התקנה החדשה
לכל בני הכנסיה, גם בכל שנה בהגיע תור בחירת ועד חדש, וכו'.

על פי התקנות טו"ב תתנהג הכנסיה, ויתנהג הועד בעזה"י לכבוד ולתפארת והועד בעצמו
ישים לו חוקים טובים וסדרים נאים וישרים, הן במושבים, והן בדבורם, בנחת ובסדר למען
יצא ענין לפעלו מעוטר בכבוד והדר ובמתינות. הראיתך היום קורא נכבד **בטוב ירושלים**,
ושאני נא עוד כמעט רגע ואעביר על פניך טוב אחד מבעלי הכנסיה. (הלבנון, י"ז בשבט תרל"ד).

²² הצפירה כ"ו אד"ב תרנ"א.

שכונת בית ישראל

נקראת ע"ש הפסוק "וְהָרַבִּיתִי עֲלֵיכֶם אָדָם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל כָּלָה וְנוֹשְׁבוּ הָעָרִים וְהַחֲרָבוֹת תִּבְנֶינָה". (יחזקאל ל"ו י')²³

התקניתי עליכם אדם כל בית ישראל כלה ונושבו הערים והחרבות תבנינה
עליון יוסף חיים זוננפלד

ובקול התור: לא) הרי ישראל ענפיכם תתנו (יחזקאל ל"ו). ושם ונושבו הערים והחרבות תבנינה, ולפני זה כתוב הנני בקנאתי. והוא ענין קץ המגולה שבחז"ל (סנהדרין צח, מגילה יז).

בעת כיבוש הביצה ע"י העצה שנתן ר' יוסף חיים זוננפלד עם קשירת החבל והכלב כידוע מלמלו הפסוקים ציון מכותיך ארפאך כפי שכותב הסופר הנודע יעקב גליס²⁴:

"החדק הקשה והמסוכן ביותר בתכנית, היה חפירתו והעלמה בצד המזרחי, כי לשם כך היה הכרח להגיע עד לכמה כטרים סמוך לבריכה המסוכנת. כאן אנו זקוקים לנס" אמר רבי יוסף ריבלין לחבריו. הוא הזמין אחדים מתבריו וקבוצת פועלים עם כלי חפירה. הוא היה הראשון שהחל לחפור בגבעה הקטנה וכמוהו עשו חבריו כשכולם אומרים בהתרגשות עצומה את הפסוקים "ציון ממכותך ארפאך", גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי". החפירה נעשתה במהירות ובהתלהבות עזה, ונגמרה תוך כמה שעות

בקול התור:

קכט) ציון ממכותיך ארפאך (ירמ' ל"א) - רפואתה של ציון היא בטוריא דמב"י כמו ציר אמונים מרפא כאמור לעיל, וכן הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי. ועפ"י הכתוב (תלים ק"ז) "ישלח דברו וירפאם" שנאמר על מב"י ובחושבנא "אפרים משיח בן יוסף".

²³ מופיע בתקנות השכונה.

²⁴ שכונות בירושלים, יעקב גליס, עמוד 93.

שכונת אבן ישראל בית יעקב ואהל בת ציון - פתחא דקרתא.

בספרו של זכריה שבת²⁵ ועוד מובא שמגרש הפתחא דקרתא בתחילה היה ברחוב הנביאים 55 עד שבנו שם מנזר רח"ל²⁶. האזור מכונה בפי היהודים "פתחא דקרתא" ששם יישב משיח בן יוסף שיבוא לבשר על בואו של משיח בן דוד. בתחתית הגבעה במקום בו עומדת כיום... (הנביאים 55) היה אוהל ושם ערכו מקובלים תיקונים ותפילות לכבוד משיח בן יוסף, וכשנבנתה (תרס"ד) עבר האוהל לגבעה הזו - ליד נבי עכשא. (כ20 מטר צפונה משם, בפזמונים כתב ר' יושעה שרוחב הפתחא דקרתא הוא אכן 250 אמה וזה מתאים למרחב הנ"ל)

בקול התור: אהל בת ציון (איכה ב') - "אהל בת ציון" שהוא בקו האמצעי, קו הרחמים. וכן "אבן ישראל" מימין ר' בית יעקב" משמאל.

אהל בת ציון הוא אהל של משיח בן יוסף שהקימו המקובלים על שטח הביניים שבין החומות לשערים. ור' יושעה בנה שכונת אבן ישראל לימינו ושכונת בית יעקב לשמאלו, כשפניך כלפי מזרח ללב ירושלים (פזמונים), וכשכמסכלים בהמפה רואים שהמקום ההוא היה ממש באמצע בין שכונת אבן ישראל לבית יעקב. (בספר מוסד היסוד כתוב שתחילה אמורה היתה להיבנות בית יעקב יותר מזרחה אך לבסוף הוקמה שם בי"ס (באיזור מרכז כלל)

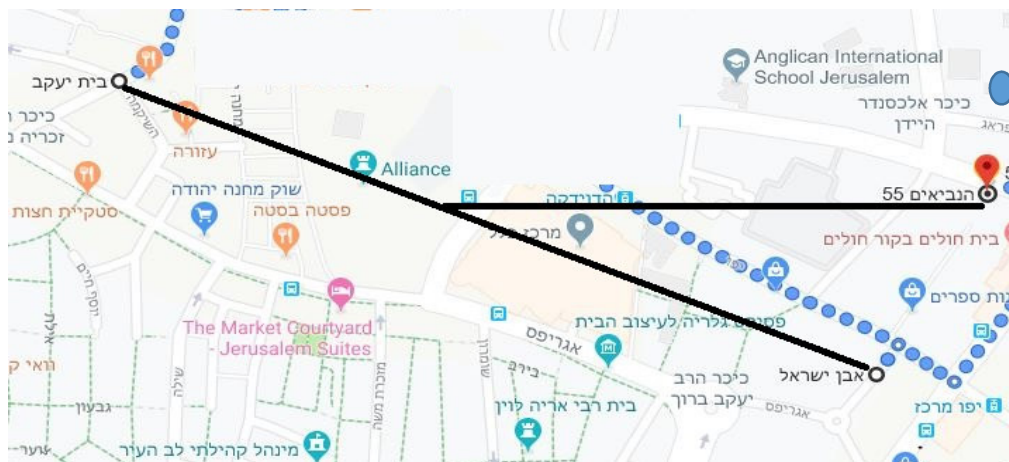
וכך כתב בפזמונים²⁷:

בית יעקב משמאל דרך גאולים. אבן ישראל מימין קו החסדים רגלי וו קצות ביסוד עומדים דא "אהל בת ציון" שווים מתאחדים. (שלושתם בגימ' "בשעריך ירושלים"). אל מול פני "לב ירושלים, כשפניך קדים. בעיגול מסומן מקום האוהל שהקימו בשנית ליד רחוב פראג. בפזמונים שם בעמ' 167 כתב ר' יושעה שרוחב הפתחא הוא 250 אמה. שזה בערך המרחק בין המקום הקודם למקום

²⁵ "ירושלים של מטה, תשס"ד 179. וכן כתב הסופר חיים באר ועוד.

²⁶ שמת' לב לדבר מדהים, רוב הבתי ע"ז של הנוצרים ימ"ש נבנו ברצועה זו שבין הפתחא דקרתא למקום המקדש. ור' יושעה כותב בפזמונים שעיקר המלחמה בפתחא דקרתא הוא נגד שרו של עשיו.

השני. כמו כן המרחק האוויר בין הפתח דקרתא למקום המקדש הוא בדיוק מיל וחצי (1.7 ק"מ) כמפורש בפזמונים²⁸.

שכונת "בית יעקב"

בכותרת תקנות השכונה מופיע הפסוק "בית יעקב לכו ונלכה באור ה'"²⁹

לבנות את השכונה החדשה בראש גליון היסוד של השכונה מופיע הפסוק "בית יעקב לכו ונלכה באור ה'". "בית יעקב" היתה איפוא לשכונת בת של "אבו ישראל" אם כי עלתה עליה בגדלה במשך הזמן.

בקול התור

ורמז נפלא אמר לו רבנו ע"ז בפסוק "בית יעקב לכו ונלכה באור ה'", ראשי התיבות של פסוק זה בגימ' "ששים". "באור" ה' "רבוא" בחושבנא. האותיות השניות של פסוק זה הם בגימ' "ציון". האותיות האחרונות של פסוק זה בגימ' "לב ירושלם", נמצא שפסוק זה מרמז כי לכו ונלכה הוא לציון במספר ששים רבוא, וקשורים כלם אל "לב ירושלם". ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, שהכל צריך להיות באור ה' היינו פנימיות נשמת תוה"ק.

²⁸ פרק ז' ובהערות שם. על פי היקף השערים שהוא ג' מיל לכל רוח (ויחד ג' פרסאות). נמצא ממקום המקדש עד היקף השערים מיל וחצי.

²⁹ יעקב גליס, שכונות בירושלים, עמוד 68.

פרק ג – פעולת רבני ירושלים בבנין ירושלים ויישוב הארץ

מגרש הפתחא דקרתא

שכונת בית יעקב

שכונת "עזרת ישראל".

בראש תקנות השכונה (שבהם גם עמד ר' יוסף ריבלין) מצוטט הפסוק ישלח עזרך מקודש.³⁰

באותה שנה נוסדה גם שכונת עזרת ישראל. בראש גליון היסוד מופיעים הפסוקים „ישלח עזרך מקודש ומציון יסעדך“, „עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ“. מיסדי השכונה היו הרב יעקב מאיר, רבי

ובקול התור:

כט) הושיע ה' משיחו (תלים כ) כל הפרק הזה של יענך ה' ביום צרה הוא תפלה לישועת משיח בן יוסף וכדברי רבנו בחבקוק על הפסוק: אנוח ליום צרה, וכן במלים „עזרך מקודש“ שם מרומז „משיח בן אפרים“ בחושבנא.

³⁰ יעקב גליס, שכונות בירושלים, עמוד 111. השכונה נבנתה על חלק מהפתחא דקרתא „א' שטיין אדרת אליהו“.

שכונת סוכת שלום

בראש תקנות השכונה (שבהם גם עמד ר' יוסף ריבלין) מצוטט הפסוק ויהי בשלם סוכה ומעונתו בציון.³¹

הראשונים ניתנו על גליון היסוד של שכונת „אבן ישראל“ בצירוף הערה „בנחלה החדשה „סוכת שלום“. בקבלות רשום הפסוק „ויהי בשלם סוכה ומעונתו בציון“.

ובקול התור

ונודע למשגב דבר רבנו: שתי המצוות שהאדם נכנס בהן שלם בכל גופו הן סוכה וארץ ישראל. ורמז נתן לזה בפסוק „ויהי בשלם סוכה ומעונתו בציון“ והוסיף: סוכה מצוותה תעשה ולא מן העשוי אף ציון כך.

בספר הפזמונים³² כותב ר' יוסף ריבלין שהוא הכין תוכנית מפורטת לבנין ירושלים, וז"ל: סדרי החברות וראשי תקנות בגליון רצוף היטב הם מתבארים. פרטי העבודה גם בעצת ידענים הם מסודרים.

וכן הוא כותב בעיתון הלבנון משנת תרל"ד³³ עוד לפני ייסוד רוב השכונות: הועד הגדול אשר בצדק יקרא „כנסת-ישראל“ רבות וגדולות עשתה ידו“ „ויהי במושב יחידים מבני ועדנו, והדבר הנורא היה מדברנו וחלף ומחץ ראשנו“ „בפינו דברנו ובידי מלאתי הערכת גליון נושא עליו בקצרה את הרעיון הנשגב המעורר על הענין אשר לפנינו, ובשנים שלשה ימים והנה החברה נוסדה ותתן יד בשערי בת ציון“.

³¹ יעקב גליס, שכונות בירושלים, עמוד 66.

³² עמו' 135

³³ כ"ב כסליו.

רבי מאיר אורבך – יריחו.

רבי מאיר אורבך רבה של ירושלים שעלה בשנת תרל"ט³⁴ היה בין המעוררים הגדולים לגאול קרקעות בארץ ישראל ופעל ליישובם, עמד בראש קבוצה שביקשה לקנות קרקעות בסביבות יריחו, וכעדותו של ר' יושעה במאמר בעיתון הלבנון סיון תרל"ו:

ירושלים ת"ו לסדר וחי בהם לפ"ק³⁵.

באלה הימים נוסדה פה חברה חדשה מאנשים נכבדים וקנו את אדמת יריחו עיר התמרים, למען עבוד אותה ולהוציא לחמם ממנה. ראשי החברה הזאת המה: הרב הגאון הגדול וכו' מהו' מאיר אורבך נ"י, והרב הגביר מוהר"מ יפה, והגביר הסוחר הנכבד מוהר"ר בן ציון ליאן והרב המופלג הסוחר החרוץ מוהר"ר בנימין בינוש סלאנט הי"ו. האדמה הזאת היא אדמת הממשלה, והפחה מושל העיר הוא מכר אותה. וזכרה אלוך להשר הישר באדם יעקאב פאסקאל וויצע קונזול האוסטרי אשר הוא היה בעזרתנו גם בדבר הזה. פעמים רבות הלך בעצמו ובכבודו אל פחת העיר וידבר על לבו אדות המכירה הזאת, גם הורהו איך יעשה להפק גם רצון אילי הארץ (איפינדיס) כי יסכימו גם המה על המכירה, והננו מצפים בכל יום כי יבא קיום על המכירה מהממשלה הרוממה בקושטא. ע"כ.

ובעיתון הדביר³⁶ נכתב עליו אחר פטירתו: באחרית ימיו התחיל שוב לראות בנחמת הישוב, כי תלמידיו החובבים העובדים לא רפה ידם גם אחר עסק יריחו

³⁴ בשנת תרט"ו עבר לקהילת קאליש, שם עסק ברבנות וגם במסחר, וצבר נכסים. בדרשותיו אל בני קהילתו לא חדל מלדבר על "יישוב ארץ ישראל, שהיא ראשית הגאולה". (אהרן בראנד, "רבני קולו", ירושלים) בסיועו נרכשה הקרקע שעליה הוקמה השכונה "מאה שערים", וכן השתתף בבניית "משכנות ישראל" "נחלת שבעה" ועוד. כמו כן קנה מהערבים מגרש גדול, שלימים היה לשכונת בית דוד.

³⁵ בספר מוסד היסוד עמ' 69 כותב שהמילים לסדר וחי בהם באים לרמוז על עניין של משיח בן יוסף כמו שר' יושעה מזכיר בפזמונים שחי זה יוסף ובה"ם ר"ת הלל בנימין משה, והדבר באמת אומר דרשני שכותב לסדר וחי בהם - לפ"ק.

³⁶ אליעזר ריבלין, "הדביר". שנה ג', תשרי תרפ"א.

של הצליח, וגם הצרות הדרעות והמרות שקרו את הרץ בשנים אלו, ובשנת תרל"ו יסדו מחדש את החברה "ישוב ארץ ישראל באה"ק הנקראת חברת האדמה וגאולת הארץ". והגאון הרמ"א הוסיף לתמוך בידם כבתחילה, ויאמץ את רוחם ויברכם: "האל הטוב יגמור בעדם לטובה... ותהי' לנס ולעיניים לכל אחב"י שר לאל ידם לעשות חיל בעבודה אדמת הקודש וגאולה תתנו לארץ, ואתערותא דלתתא יתעורר לעומתכם הבטחת הקב"ה "והארץ אזכור".³⁷

המתיישבים הראשונים של פתח-תקווה (שבראם גם עמד ר' יושעה כמו שמוזכר בצילום שלהלן) התכוונו בשנת תרל"ב להתיישב בסביבות העיר יריחו, ובכך להגשים את הנבואה המוזכרת בספר הושע: „וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשֶּׁם וְאֶת־עֵמֶק עֲכוֹר לְפֶתַח תְּקוּהָ”³⁸ בהקשר לעמק עכוור הנמצא באזור זה. השם אותו בחרו המייסדים היה ביטוי לתקווה כי ניתן להפוך מקום מקולל ליישוב פורח.

³⁷ כאשר נסתלק הגאון מהו' זונדל זצ"ל (במגיפת החולי רע שהתפשטה בירושלים בשנת תרכ"ה – תרכ"ו), באו איזה אנשים להרב הגאון אמיתי מ' מאיר (אורבך) נ"י רב דק"ק קאליש יע"א, ושחרו אותו שיכתוב פתקא ויבקש מהנעדר סיבת רוע הגזירה, איזה חטא או פשע, ומה חרי האף הגדול, על מה עשה ה' ככה לנו. וכן עשה הרב הג' מקאליש נ"י, וכתב פתקא וביקש ממנו שיגלה סיבת הזעם לאחד משלושה אנשים יחידי סגולה, וכתב שמותיהם הטהורים על המכתב, והיה אחד מהם הרב הצדיק חריף עצום בקי בכל תלמודאי, מהו' זלמן בהר"ן נ"י, ומסר הפתקא להגאון הנעדר.

בחלום הלילה קודם עלות השחר, נראה בחלום להרב הצדיק מהו' זלמן נ"י, ואמר לו בזה הלשון: 'לא ידעתי על מה אתם מרעישין העולם, הלא לכם לדעת כי בעת ביאת משיח צדקנו ככה ראוי ונכון להיות, ותדע נאמנה, כי היא אתחלתא דגאולה'.

ואמר לו שיעיין באיזה ספר, ופירט לו שם הספר, אמנם שכח שם הספר. ולאחר הדברים האלה נסתלק ממנו הגאון הנעדר זצ"ל, והרב מהר"ן הנ"ל הוא חכם גדול, קדוש וטהור, בקי בנגלה ובנסתר, וגם לא ידע מהפתקא שעשה הרב מקאליש, מכל שכן לא ידע שהוא הנבחר, כי לא ידעו מזה רק איזהו אנשים, וגם אנוכי לא שמעתי רק אחר שנתמלא כל העיר הקודש שנגלה הגאון הנעדר להרב מהר"ן נ"י, ואז פירש הג' מקאליש שהוא כתב הפתקא ומסרה להגאון הנעדר ז"ל" ("ספר רבי יוסף זונדל מסלאנט" עמוד ס"ח).

³⁸ ספר הושע, פרק ב', פסוק י"ז.

פרק ג – פעולת רבני ירושלים בבנין ירושלים ויישוב הארץ

בבית הספרים הלאומי בירושלים שמורה תעודת ההתקשרות לקניית אדמת יריחו (35) ושם מפורט השם „פתח תקוה” שחפצו לקרוא למושבם בבקעת יריחו ושהעבר אח”כ למושבה הראשונה והגדולה באדמת אמלכס, וזה נוסחה: ³⁹

„בעז”ה

אנחנו הח”מ השתתפנו בקניית אדמת יריחו, אשר תקרא בעז”ה „פתח-תקוה”, ונתנו כל אחד מאתנו תח”פ כל איש לפי חלקו כפי שטר קבלה שיש לכל אחד מאתנו מהרב”ץ ליאון נ”י, והנה כלנו הח”מ קבלנו ע”ינו מרצוננו הטוב בטרם נכנסנו להשותפות, אשר הדבר הזה יתנהג לע”ע ע”י שבעה האנשים הנקובים, ה”ה הר’ מרדכי יפה נ”י הר’ בן ציון ליאון נ”י הר’ בנימין ביניש סלנט נ”י הר’ יוסף ריבלין נ”י הר’ יהושע ילין נ”י והר’ יואל משה ב”ר מ”מ נ”י (36) האנשים האלה יתעסקו בגמר הקניה בעז”ה ואח”כ יתסד ועד נבחר ברוב דעות נעלמות, וכל מי שיש לו קיראט (כל נחלה תחלק בתורכיה לארבעה ועשרים חלקים, וכל חלק נקרא בשם „קיראט” גראד) אחד יש לו דעה אחת, ואם יש לו שנים או שלשה יש לו דעות כפי מספר וה’ הטוב יהיה בעזרנו ויבחר לנו את נחלתנו, ויקים לנו הבטחתו על ידי נביאו: ונתתי לה את כרמיה משם, ואת עמק עכור לפתח תקוה, וענתה שמה כימי נעוריה כיום עלותה מארץ מצרים. בבי”א. ולראיה ח”ש יום י”א אדר תרל”ו ירושלים נאם... ועל החתום השבעה הנזכרים ועוד אחד עשר... חברים מטובי ירושלים.

עמוד מס 171 שלשה דורות בישוב סאלומון, מרדכי בן יואל משה הודפס ע”י תכנת אוצר החכמה

בסופו של דבר רכישת הקרקע בעמק עכור לא התבצעה. המתיישבים הגיעו לשפלה, רכשו את אדמות הכפר הערבי אומלֶבֶס וקראו למושבה החדשה בשם שתוכנן למושבה ביריחו – „פתח-תקווה”. גם במקום זה נמצאה משמעות לשם המושבה, שכן בספר ישעיהו מוקבל עמק עכור לאזור השרון בו היא הוקמה לבסוף: „וְהָיָה הַשָּׂרֹן לְגֹה־צֶאֱן וְעֶמֶק עֶכֹר לְרֶבֶץ בָּקָר” ^{39 40}.

בקול התור פרק ג’: אחד מהח”י סגולות של משיח בן יוסף: - (יא) ביעור השממה בכוונת עמק עכור ל”פתח תקוה”.

³⁹ ספר ישעיהו, פרק ס”ה, פסוק י’.

⁴⁰ אנציקלופדיה לבית ישראל, רפאל הלפרין” כך ט”ז” ערך “עמק עכור”.

עוד לפני שעלו על אדמת מלכאס.
 בע"י שעדיין נצטל נסיונות לקניית קרקע
 עות במקומות שונים, לשם התיישבות
 הקלאית של בני ירושלים. כבר הציע
 הר"י ריבלין מתוך אמנתו העמיקה
 בהצלחת המפעל את השם "פתח"
 ת"ת" — והוא או כתב אל הרב
 כאר אירבוב בדרך התיידוד: "אחד
 כאלף מצאתי לנכון והוא פתח תקוה".
 כשהראו את המכתב לאנשים שיפתרו
 את החידה ולא מצאו פתח להם ולגאון.
 כי הר"י ריבלין מציע את השם פתח
 הקוה. שהוא בגימטריה אלף פתח אחד.
 רבי יוסף שווארץ את הדוגמה החלוצית
 הראשונה לבני ירושלים "קסאר בין

בכתבה שהתפרסמה בשנת תש"ד ע"י חיים
 ריבלין נכתב שר' יושעה הציע לר"מ אוריבך
 לקרוא את "השם פתח תקוה לנחלה שקנו
 באדמת יריחו, ונתן רמז שהיא בגימ' אלף
 פחות אחד. וזה ע"פ מה שכתוב בקול התור:
 וזהו סוד מעמק עכור ל"פתח תקוה" (הושע
 ב'). והוא טצ"ץ ביסוד, וכן בחושבנא)

כמו כן כן מסופר שר' מאיר אוריבך הניח אבן הפינה לשכונת מאה שערים בלב
 מלא שמחה וגיל על תחילת בנינה של ירושלים. וכן מסופר שמימן חלק נכבד
 מרכישת הקרקעות ואף קנה חמישה בתים בשכונה.

בראיתם כי בעור ה' דרך החברה נלחם וגם יונח חבן פינה לבנין ביהמ"ד ה"ל, חזו
 אשרו וקיימו כולם יחד כי מאת ה' היתה זאת, ועדת ישראל בעה"ק ירושלם היתה
 נהלה ושמחה. וכל גאוני וגדולי ונכבדי העיר והמון רב ילאו היום הזה כולם השדה
 אל המקום ההוא, והרב הגאון הגדול עטרת ישראל מוהר"ר מאיר אהרן רבאך ז"ל מחבר
 ס' "אמרי בינה" עמד בראש הגאספים האלה כלל מלא שמחה וגיל, כאלו זכה בעיניו
 לראות אתחלת בנין ירושלם, ויבקש לכתוב על הספר את שמות החברים הראשונים אשר
 התנדבו להתישב בראשונה, וישם את הספר תוך בקבוק זכוכית, וישימהו תוך האבן
 לזכרון נאח. ואחרי כן בידו הקדושה ירה חבן הפינה, וכל העם הריעו תרועה

בספר שנדפס לזכרו של יואל משה סלמון, הסופר יוסף יואל ריבלין מצטט קטע
 מעניין מעיתון הלבנון⁴¹: השם "פתח תקוה" שנתן אחר-כך למושבה נזכר
 עשרות פעמים אצל הרימ"ס ור"י ריבלין בקשר עם הרחבת הישוב, עפ"י הושע
 ב' פסוק 17. כבר בלבנון תרכ"ג (נומער 6) נאמר בקשר עם יסוד "מוצא":
 "והיה זה לפתח תקוה לענינים גדולים ונשגבים מאלה האצורים אצלנו
 וטמונים עד עת מוצא". החברה לקניית אדמת יריחו נקראה אף היא "פתח-
 תקוה".

⁴¹ רבי יואל משה סלמון, ירושלים תרצ"ה, עמוד 20.

המהרי"ל דיסקין

המהרי"ל דיסקין ויישוב פתח תקוה.

והנה מנוסח בתעודה של הרבנים שקנו את שטח המושבה פתח תקווה, בראשות המהרי"ל דיסקין, רואים שראו בזה ממש מצוות עשה מדברי סופרים של "שדות בכסף יקנו: וכך נכתב בה: "לשם יחוד קוב"ה ושכינתו הנני נותן כסף השדה שזכיתי לקנות חלק באדמת הקדש לקיים דברי אלקים חיים ע"י נביאו (ירמיהו) כמ"ש שדות בכסף יקנו, וכדברי חז"ל כי מצוה גדולה וזכות נעלה מאד להפקיע קרקע בא"י מיד נכרים, כן יזכני ה' מעוז צורי וישועתי לעבדה ולשמרה ולקיים מצות התלויות בארץ הק' כמצוה עלינו בתורת ה'. ויהי נועם ה' אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו" וכו' ⁴².

ובקול התור פ"ב: הבחינה הקמ"ט מקנ"ו הבחינות של משיח בן יוסף: שדות בכסף יקנו (ירמ' ל"ב) – גזירה זו הוא כעונש לכפר "על מכרם בכסף צדיק" (עמוס ב') שנאמר על יוסף וכל הענין של שדות יקנו הוא בסמיכות לפרק הקודם (ירמיה ל"א) ששם מדובר על ארבע התכונות של אפרים שהוא מב"י כמבואר לעיל (סימן א') בחינה אפרים בכורי.

תלמידי ונאמני מהרי"ל דיסקין חיברו חוברת "הברית והזכרון" לחברת "אגודת מיסדי הישוב" פתח תקוה, וכל מעשיהם ומכתביהם מטעם החברה - היו על דעתו של מהרי"ל דיסקין זיע"א, וכמו שכתבו ב"כתב ההתקשרות": "והקושאן של מקום הישוב יכתב על שם אדמו"ר הגאון אב"ד דבריסק [מהרי"ל דיסקין] נ"י, וכל התנהגות של החברה יהיה רק ע"פ פקודתו בכל דבר, וכל התקנות המוסכמים ממנו, מכבר קבלנו עלינו

⁴² פנחס גרייבסקי, בנות ציון וירושלים ז'.

לשמור ולעשות מבלי לנטות ימין ושמאל... סוכן החברה יהיה אדמו"ר הגאון אבדק"ק בריסק שליט"א, וה' יהיה בעזרנו לבנות הנהרסות ולנטוע הנשמות, ותחזינה עינינו בשוב ה' שכינתו לציון במהרה בימינו אמן".

דבר ראשון יש לציין, שלאורך כל הספר הם מעטרים את מאמריהם ומכתביהם על פעולת ישוב הארץ בימינו - לא רק בפסוקים של מצות ישיבת הארץ גרידא, אלא בפסוקים ולשונות שמדברים על גאולת קיבוץ גלויות.

וכבר בשער הספר כתוב:

"וְשִׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבְנוֹ עָרִים נְשָׁמוֹת וְיָשְׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת יַיִןם וְעָשׂוּ גִנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָהֶם: וְנָטְעֵתִים עַל אֲדָמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר ה' אֱ-לֹהֵיךְ" (עמוס ט' - ד טו).

אח"כ בדף השני של הספר הם כותבים: "כי עבדים אנחנו ובעבודתינו לא עזבנו אלוקינו ויט עלינו חסד לפני מלי פרס לתת לנו מחיה, לרומם את בית אלוקינו ולהעמיד חרבותיו ולתת לנו גדר ביהודה וירושלים. (עזרא ט, ט). היינו שרואים מצב עם ישראל כמו בזמן כורש שנתן רשותו לעלות לארץ ישראל ולבנות חרבות יהודה וירושלים.

אח"כ בהקדמת הספר.

"שׁוֹבֵי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל שְׁבִי אֶל עֲרִיךְ אֱלֹהִי" (ירמיה ל"א).

לקול שועת אחינו בארצות פזוריהם, העולה עד לב השמים, כי הקיפום חבלי יולדה צרה כמבכירה.. לעומתם יענה הד הרים קול גדול ונורא, קול שדי חוצב להבות, קול מבין הררי קודש "שׁוֹבֵי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל שְׁבִי אֶל עֲרִיךְ אֱלֹהִי".

עד מתי תחבקו חיק נכריה? ארצכם החמודה מְדָבָר, עריכם הקדושות שממה, ואין איש שם על לב, ואין מכם חולה על זה? כל מאויכם לבלות בטוב ימיכם, לצבור הון, לאסוף עושר, לבנות היכלי עונג, ולהרים קרן המסחור בארצות אחרות... עד אנה תצפו צפית הבל כי זאת המרגעה וזאת המנוחה, ותאמרו כי שלום שלום ואין שלום, כי אחת דיבר אלקים בקדשו "ובגויים ההם לא תרגיע ולא תמצא מנוח", רק זאת המרגעה וזאת לכם המנוחה - "שׁוֹבֵי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל שְׁבִי אֶל עֲרִיךְ אֱלֹהִי".

פרק ג – פעולת רבני ירושלים בבנין ירושלים ויישוב הארץ

ועתה שמעו אלינו אחים יקרים, שמעו אלינו וישמע אליכם אלקים, אנחנו בני החברה "אגודת מיסדי הישוב" בעיר הקדש ירושלים, בעזר ה' נחלץ חושים לעבור לפניכם לסול המסילה לפנות הדרך ולתור לכם מנוחה עד אשר נביאכם אל המקום הזה, רק הבה תנו ידיכם עמנו ונהי' לאגודה אחת, ובעזר ה' נעשה חיל...

על כן אחינו היקרים קומו והתעוררו ובואו לעזרת ה' בגבורים, ולא אותנו לבד אתם עוזרים, כי אם גם אותכם, בבואכם בברית עמנו להגדיל ולהאדיר את כח חברתינו - תשועה גדולה תצמח לכל ישראל, וגאולה תהי' לארץ".

כפי איך שאנו רואים, הם קוראים להפסיק להמשיך בידים את הקללה שנאמרה על זמן הגלות - "וּבְגוֹיִם הָהֵם לֹא תִרְגְּעַ וְלֹא יִהְיֶה מְנוּחַ לְכַף רִגְלְךָ" (דברים כח, סה), ובמקום זה לקיים את יעוד הגאולה שנאמר עוד לפני היציאה לגלות - "הַצִּיבִי לְךָ צִיָּנִים שְׂמִי לְךָ תַּמְרוּרִים שְׂתִי לְבָבְךָ לְמִסְלָה דֶּרֶךְ הַלֵּכְתָּ שׁוּבִי בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל שְׁבִי אֶל עֲרִיךְ אֶלֶּה" (ירמיהו לא כ).

ופירש המצודת דוד: הציבי - אתה ישראל בעת תלכי בגולה הציבי לך ציונים על הדרך למען תכיר את הדרך לשוב דרך בה... שובי - ובדרך הזה תשובי בתולת ישראל, ר"ל החביבה עלי כבתולה על הנושאה".

- בקול התור פרק ב, קנד) שבי אל עריך (ירמי' ל"א) - כל הפרק הזה נאמר על משיח בן אפרים ראה לעיל (סימן א) בחינה אפרים בכורי שעל ידו קבוצ גלויות. ורבנו הוסיף רמז ע"ז "שבי אל עריך" (לפי הכתיב שבי בלי ו') בגימט' "עדות ביהוסף" ראה לעיל (סימן קיז) בחינה עדות ביהוסף, ושם הציבי לך ציונים וכו' שיתי לבך למסילה וכו'.

אח"כ הם כותבים בהקדמה (עמוד כ):

"וְנִתְּתִי לָהּ אֶת כְּרַמֶּיהָ מִשֶּׁם וְאֶת עֵמֶק עֲכוּר לִפְתַּח תְּקִיָּה וְעֲנִתָּה שְׁמָה כִּימִי נְעוּרֶיהָ וְכִיּוֹם עֲלִיתָהּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (הושע ב יז).

"גלוי וידוע לכל יושבי תבל, כי שינוי העתים וחילופי הזמנים היורדים משמים ארץ - לאט לאט, אף אם אמנם הם גדולים ונוראים, עד אשר אם נערוך ראשיתם מול תכליתם, הם רחוקים כרחוק מזרח ממערב, והדבר נהפך משורש, ממספד למחול, מאפילה לאור גדול, משעבוד לגאולה, בכל זאת יען לאט

מהלכם ונאחזים ביתר ילדי הזמן, יתעלמו עקבי השנוים והחליפות המשתנים והמתחלפים מרגע לרגע... לא נרגיש בעצמינו איך מרגע לרגע אנחנו הולכים ומתקרבים אל מחוז חפצינו אל תכלית הטוב.

... כן אנחנו גם עתה בדורינו זה, אשר אנחנו יוצאים מן החושך ומתקרבים אל האור לאט לאט, אשר הולך ואור עד נכון היום, עד אשר תפיץ השמש קרני אורה על כל פני תבל ... עלינו המצוה והחובה להתעורר ולפתוח עינינו ולהביט על מעשי ה'... ואם אך נפתח עינינו לא נצטרך להביט למרחוק - כי אם עד חמש עשרה שנה, הנה גם אז ה' מצבינו נורא מאוד, כי ישבנו בביתינו באימה ופחד, ואם הלכנו בשוק ה' מגור מסביב, ומחוץ לעיר ה' אימת מות שוד ורצח, מדבר שממה שמה ושאימה, וכנטות צללי ערב סוגרו כל שערי העיר על מסגרי, והנשאר בחוץ ה' מאכל למלתעות כפירים....

מה גדלה שמחתינו בראותינו את חברת מאה **שערים** בנויה לתלפיות, ומה תגלנה כליותינו על חברת **משכנות ישראל** המתנוססת בהדרה, האח! האח! בראיתנו חברות **אבן ישראל**, **בית יעקב**, **נחלת שבעה**, **ויתר בנות ירושלם**, סביבה משובצים בפאר עדים ומתנוצצים כספירים ביפעת זהרם, ובכולם מלאים בני ציון היקרים, שוכנים שמה שלוים ושקטים בטוחים ושאננים, ואין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותיהם.

וכאשר עמדנו וראינו אותם בפעם הראשון [=ובסקירה אחת אנו מסתכלים ג"כ על מה שהתפתח במשך השנים] - חרצנו משפטינו כי הדבר הזה מבשר לנו צבא רב [= שזה ימשיך ברציפות עד הגאולה השלימה], כי כאשר פתחה ירושלם עיר הקודש את חיקה והרחיבה מקום אוהלה להביא בניה אליה, כן גם תמהר ותחיש ארצינו הקדושה להביא גם בניה עליה ותחליץ להם משוד תנחומיה להשביעם ולענגם מטובה, ועוד נצא השדה ואנחנו נהי' הראשונים לסול המסילה לשאר עם ה' וישובו בנים לגבולם, ויחדדו ויאתיו בני ציון היקרים מארץ שבים, עד אשר יקבץ ה' עוד עליו לנקבציו... ופתאום יבא האדון אל היכלו אשר אתם מבקשים, ואלוה כל קדושים עמו".

מכאן הם מדמים שוב שיבת ציון השלישת כמו בזמן שיבת בבל:

"וזכרו נא רוב התלאות אשר עברו על ראשי אבותינו הקדושים בשובם מבבל וגם עתה עת לעשות לה', כי ארצינו לפנינו ארץ חמדה טובה ורחבה, אך לא

בעצלתים ולא בשפלות ידים, רק בלב אמיץ וחזק בה' ובה' נעשה חיל והוא יבוס צרינו.

ודעו כי כל ישראל אחרינו, ועלינו יביטו לעשות כן ללכת בעקבותינו עד אשר יעיר ה' ממעץ קדשו וישיב את כל שבות עמו וכימי צאתינו מארץ מצרים יראינו נפלאות, ויטעינו בגבולינו בני ישראל כחול הים יושבים על אדמתם תחת גפנם ותאנתם, מלכינו לפנינו וה' בראשינו ירושלם יבנה וההיכל יוסד, כהנים על עבודתם, ולויים על דוכן רוח בני ישראל במעמדם על עבודתם ועל כולם ה' שפוכה.

כמו כן בספר התקנות באחד מהתקנות התפילה נכתב: **לקבוע בכל יום אחר תפלת השחרית לאמר המזמור תהלים פרק ה': רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב.**

וכאן נביא עדותו של ר' זרח ברנט על גודל העניין של יישוב פתח תקווה על ידי המהר"ל דיסקין:⁴³

אח"כ החלטנו להעביר את משפחותינו ליפו שאדמתנו קרובת אליה ביותר, בכדי שנוכל לשבות ביפו, ולהכשיר את האדמה להתישבותנו בששת ימי המעשה, אשתי ע'ה סרבה אז לנוע על חורבות שוממות, ולשבת במקום מדבר ציה, כאשר תארו לפניו את המקום. ובקשה מאתי שאעלה אל הרב הגאון ר' שמואל סלאנט ז"ל לשאל בעצתו. הר"ש סלנט נתן צדק מתחילה לדברי אשתי. ואמר לי שעפ"י הדין אין אני יכול לכוף את אשתי שתגלגל עמי בכל הנסיונות שאני אומר לעשות, ואם רצוני הוא דוקא בכך. היא יכולה לדרוש ממני עפ"י דין תורה גט פטורין. אני עניתי להרב בדברים האלה: אם הרב חושב את מעשי למעשי שטות של "יוצא מדעת", הרי אז לא יהיה גם גטי גט כשר עפ"י דין, אולם תקותי חזקה כי בזכות מצות ישוב ארץ ישראל אשר אנו הולכים לקים. יהפוך ה' את השממה לגן עדן. ואשתי לא תסבול שם. הרב ר' שמואל סלאנט התרגש מדברי, וצוה לרעיתי ללכת אחרי.

גם אחרי המאורע הזה לא נשתונו לגמרי בדעותינו בענין ההתישבות בפתח תקוה. והדברים חגיעו לאזני חגאון מוהר"ל דיסקין, וישלח לקרא אותנו אליו, הוא הכיר אותי מיום שפגשני בפריז לרגל מסחרי, ולכן השתדל להשלים בינינו,

⁴³ זכרונות ר' זרח בארנט, עמוד מס 36.

הוא הגיד אז בהתלחבות גדולח בפנינו, כי לו היה בכחו היה עוזב את מעמדו הרבני, ונוהר בשמחה אתנו יחדיו אל אדמתנו להתישב בה, לפלח ולשדד אדמתה, ויעודד אותי ואת רעיתי בדברים חמים ונמרצים ובתחנונים ממש שלא נפסיק חלילה מלגשם את הרעיון הנשגב, לישוב את שממות ארץ חמדה, ובברכתו קרא בחתרגשות : עוד תזכו ותאכלו מטוב הארץ, עוד תסעו בכרכרות בחוצות ערי א"י, והייתם כגן רוה וגו, ובדבריו השלים בינינו.

המהר"ל דיסקין ויחסו לתהליך הגאולה

"...וכאשר הייתי מרואי פניו של הציס"ע (מהר"ל דיסקין).. למדתי מדבריו הק' כי ההתעוררות של אהבת הארץ הנעשה והנשמע במחנה העברים - ראה גדולה שיתקיים הקיבוץ כשיטת הרמב"ן ז"ל ודעימיה, וכדפירש הרמב"ן ז"ל עוד אקבע עליו לנקבציו" [כוונתו לפירוש רמב"ן (שיר השירים, ח, יג): שישנם שני "קיבוץ גלויות", וממילא קודם ה"קיבוץ גלויות" של עשרת השבטים – ע"י משיח בן דוד, יש עוד "קיבוץ גלויות" של שני השבטים קודם ביאת המשיח]⁴⁴

תלמידו של המהר"ל רבי יהושע זאב זיסנווויץ בספרו ציר נאמן⁴⁵, מעיד שרבו היה מעורב בקניית קרקעות בארבל והסכים עימו שצריך לעסוק בזה כדי לקרב את קץ הגאולה.

וכן הדריק ר' אליהו גוטמאכער אבד"ק דעיר גריידיץ כתב וז"ל והגאולה ממחנה עלינו ורק בהתחלה "מועטת מאתנו" יופתחו כל שערי "גאולה וישיבה" ויש לומר בעת שאלו יהי' התחלה לישוב ארץ ישראל לפדות חלק מסוים לעבודת ישראל "שישמרו מצוות ומועדים מלעבדה ויקיימו כל מצות התלויה בארץ שצוה הגאולה הגדולה שהיא בכלל זכו שימרה "ויחיש" קודם בעתה עכ"ל ושאלתי את פה קדוש הגאון המנוח אדמו"ר מהר"ל זצוק"ל אם דעתו מסכים לדבריו והשיב כי הגאון ר' אליהו לא מסכרת עלמו אמר אלא רק מדברי חז"ל המה וכל אחד מחייב להאמין ולהסכים ואז ראיתי והבנתי שהוא מסכים לדברי הגאון ר' אל"ג וכן הראה לי הלכה למעשה שהשדל עבדתי בעת שעסקתי בקנין אחוזה ארבל (בשנת מ"ה) והאמת ניתן לכתיב ואעידה נא לי שני עדים נאמנים הלא המה הרב הגאון הג' המקובל כו' מו"ה נפתלי הערץ הלוי אב"ד דק"ק יפו ת"ו. כי בעוד היות מקום שבתו בירושלם (בשנת מ"ו) לזה לו רבינו המנוח ז"ל להעריך מכתב להרב הג' הג' מו"ה שמואל מאהליב שליט"א אב"ד בק"ק ביאלעסטאק יע"א שישלח את מחיר אחוזת ארבל ליד רבינו זצוק"ל והוא ישלח אחד מיקירי ירושלים שיטעה שטר מקנה

⁴⁴ הקדמת "ציר נאמן". הובא ב"השרף מבריסק" עמוד 383.

⁴⁵ דף ס' ע"ב.

ובעיתון הפלס תרס"ד, בהספד על ר' זאב וולף רקובער רב ומו"צ בשקלוב כותב תלמידו שרבו בתחילה לא התנגד לציונות ולא ראה בה "דחיקת הקץ" (עד שהסיתו כנגד הדת רח"ל) כי רבו המובהק "המהרי"ל" ביאר מאמר חז"ל לא זכו תהיה אתחלתא דגאולה ברשיון הממשלות בדרך הטבע. יש לציין שזקנו ר' לייב חסיד - היה מתלמידי הגר"א שעלו כבר בראשית עליית תלמידי הגר"א.

בשנה. עד אשר נודע לו מהספר. ציון במשפט יחס הציונית להרח ורעת הנאונים שיי' עיד החנוכה הואת בספר. אור לישורים לא הביט בה דחיקת הקץ, מפני כי שמע מהנרייל ויל באור מאמרם דל. זכו – עם עננא שמיא – עיי נסים ונסלאות, לא זכו כבר אנשא – תהיה אתחלתא דגאולה ברשיון הממשלות. לבר שהיה רים ושיין בשקלוב, לימד ברכים לפני כמה מנינים משניות בכל יום ומרש בשבתות וימים, וכאשר

רבי יוסף חיים זוננפלד

רבי יוסף חיים זוננפלד

רבי יוסף חיים זוננפלד על אף מלחמתו הבלתי מתפשרת בציונים ובחילוניות, התבטא רבות על גודל מעלת יישוב הארץ וראה בזה "אתחלתא דגאולה" ו"פקידה", ועודד את בניית הישובים החדשים. וכך אנו רואים שהגאון ר' יוסף חיים זוננפלד חתום על מכתב שנשלח לקרת "מסע המושבות בחשון תרע"ד, הפותח במילים: "שלומי אמוני ישראל וודאי צריכים לשמוח על החזון הנהדר שבו אנו רואים אתחלתא דגאולה".

במכתבו למחותנו הרב פישל זוסמן הוא כותב⁴⁶:

אומר אני, בודאי הגיעה השעה שיתעוררו בעלי היכולת ליתן לב להישוב בקודש, אם כי מאז לבם של ישראל עם הקודש הומה לחיבת הקודש, לא היה להם כי אם לתמוך באותם המעטים השרידים אשר נתנו לבם לעלות בקדש,

⁴⁶ האיש על החומה, שלמה זוננפלד, ח"ב עמ' 145.

אבל לשים לב להרבות הישוב בקדש, בזה כנראה לא התעוררו, וכבר דבר בקדשו הגאון הצדיק זצ"ל בהקדמת סידור היעב"ץ כראוי בענין הקדוש, והעיר אוזן ומוסר. ובכל זאת, הגם כי אגדו"י עשו למעשה בזה, והתעוררות גדולי וגאוני פולין עשה רושם גדול, והלא המה ג"כ עשו לאחר שנתנו לבם לעלות לאה"ק ע"י שלוחיהם ולהתבונן על הדבר, וכמו כן יעשו כל המתנדבים בעם בזה לבור מתוכם אנשי מדע היודעים פרק בדרך ארץ, ולהתבונן בענין הקדוש הזה ולאחר התיעצות אח"כ עם הגדולים אשר בארץ. והנראה שהחפץ הזה התעוררות עליון. השי"ת ברחמיו יחיש ישועה לעמו בבא ובהכא..."⁴⁷

"התיחסותי החיובית לשאלת התגשמות הישוב היהודי בארץ ישראל לא נשתנתה במאום. אני עומד על אותה השקפה כלפני שנתיים וכמאז ומעולם, והתמסרותי להרעיון הקדוש של ישוב ארצנו הקדושה הנובעת ממקור תורתנו הקדושה לא נחלשה ח"ו אצלי בכל שהוא. אנחנו החרדים לדבר ה' חובבים את הישוב ומוסרים את נפשנו עליו מאז ועד היום, אלא חפצים אנו שהישוב בארץ ישראל עכ"פ החרדי, יהיה אפשר לו להתפתח על יסוד החק הצודק הנותן חפש גמור לכל העדות והדתות למען יוכל לשמור את התורה והמצוה כרצונו וכשאיפתו".

"ביקשתי וציויתי להגיד להיהודים החרדים שכל מי שסיפק בידו לעלות לא"י ואינו עולה עתיד ליתן את הדין..."⁴⁸ אני נלחם רק נגד הרוח האנטי דתית של ההתישבות החדשה... - יש אומרים, העירותי כאילו כדי לקנטרו, ודוקא בשם הרב, שיהודי דתי אסור לעלות לארץ ישראל.

הזדקף רבי חיים וקולו נעשה יותר צלול ותקיף, והכריז "חס וחלילה, דוקא היהודים הדתיים מחוייבים לעלות ולבנות את הארץ על טהרת הקודש, כי הארץ מחכה להם שיגאלוה משוממותה". ועל האחרים, המשיך רבי חיים, כתוב "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב" – מקודם תהיה הגאולה ואח"כ יחזרו החוטאים בתשובה, ואני מאמין שכל חלוץ המשתתף בבנין הארץ, תעמוד לו זכות ארץ ישראל שיחזור בתשובה, הלא גם אלה שעלו מבבל בימי עזרא ונחמיה לא היו צדיקים גמורים, כמסופר בספרי הקודש שחיללו את השבתות והמועדים, ובכל זאת נבנה בית המקדש על ידם וחזרו בתשובה..."⁴⁸

⁴⁷ שם ח"ג, עמוד 340.

⁴⁸ האיש על החומה, שלמה זוננפלד, ח"ב עמ' 148.

ובגילוי דעת שפורסם ע"י הוועד לכל מקהלות האשכנזים (העדה החרדית) נכתב⁴⁹:

"אנו חוזרים להצהיר בזה את אשר נתפרסם כבר ע"י מרן הגאב"ד שליט"א (הרי"ח זוננפלד), כי גם בדברים שבכתב שנמסרו ללורד נורטקליף וגם בדברים שבע"פ לא היה ח"ו שום התנגדות ליישוב ארץ ישראל ולא להצהרת בלפור. היהודים החרדים הם שייסדו את היישוב הקיים של ארץ ישראל, הם שמסרו את נפשם עליו, והם הם המוכנים למסור נפשם בעד עתידו וקיומו על יסודות בריאים ומוצקים, ועפ"י חוקי התורה"ק הכתובה והמסורה. ובטוחים אנו כי קהל החרדים בגולה אשר גם נפשם משתוקקת להתפתחות היישוב בארץ

⁴⁹ שם חלק ג' עמוד 349.

כמו שניכר בעליל, ההשקפה של כל רבני ירושלים אף הקנאים שבהם כמו המהרי"ל דיסקין והרי"ח זוננפלד היתה שיש לעם ישראל לבנות את ארץ ישראל ולפעול למען קירוב הגאולה בדרך הטבע אחר שמשמים עוררו את עם ישראל אל הרעיון הנ"ל, ונתקיים בהם "אם תעירו ואם תעוררו", אולם מזמן קום המדינה, קיבלו העדה החרדית לגמרי את השקפת ה"ויואל משה" מסאטמר שאף כיהן זמן קצר כגאב"ד, שיש לנקוט בשיטה פסיבית, ואין לעורר שום דבר בעניין הגאולה בפעולה מעשית, וכל העוסק בזה עובר על איסור שלוש שבועות חמורות. יש לציין שגישה זו של בעל הויואל משה זצוק"ל שנלחם מלחמת מצווה נגד הציונים החילונים, ירושה היא לו מזקנו הגדול בעל "הישמח משה" שכבר בשנת תקצ"ז עורר על כך, ותלה את סיבת רעש האדמה בצפת שמתו בה אלפים מאחב"י כעונש על כך שעלו מעצמם לבנות את ארץ ישראל. "ושנה זו מהרעשת האח נהרגו בעוונותינו הרבים לאלפים זה יראה שרצון השי"ת שכעת לא נלך מעצמינו ומרצונינו לארץ ישראל רק שנמתין שמשיח צדקנו יוליכנו לארצנו וקרוב יום הישועה" (מכתב בסוף ספר ישמח משה ח"א, נ"י תש"ז).

אמנם הקרירות וחוסר ההתלהבות בנושא יישוב ארץ ישראל חדרה לכל המחנה החרדי, בפרט אחר קום המדינה, והיטיב להגדירה הסופר ר' משה שיינפלד זצ"ל במאמר בדגלנו (שבט תש"ז): "ליהדות החרדית קרה אסון רעיוני גדול, בינה ובין ארץ ישראל ניצבה הציונות. היהדות החרדית נתפסה לתעמולה הציונית המזהה את ציון עם הציונות. בשני קצות המחנה הגיבו באופן שונה והסיקו מסקנות מנוגדות ששתיהן סכנתן מרובה. חלק אחד של היהדות החרדית אינו מבחין, ביודעין ובלא יודעין, בין אהבת ציון ואהבת הציונות, ומדרכה של אהבה שהיא מקלקלת את השורה של בהירות רעיונית, כושר הבחנה ושמירה על התחומים. מאידך גיסא גרמה ההתנגדות המוצדקת לציונות, אדישות והעדר התלהבות לגבי ציון במקצת ממערכות היהדות החרדית".

ישראל יצטרפו אתנו בעבודתנו הקדושה לטובת הישוב ולהחזקת תורתנו הקדושה.

ובמכתבו לר' זרח ברנט הוא כותב:

ר' זרח ברנט

מה גדולה ונכבדה היא מצות ישוב ארץ ישראל עד שמסרו לנו חכמינו ז"ל, שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלקה, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלקה, שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם אלקים, ונקראת נחלת אלקים ביחוד, וכמה רבה היא זכותו של האי גברא יקירא הישיש הנכבד, עסקן במצוות, ורב פעלים, מוהר"ר זרח ברנט הי"ו, אשר הוסיף נדבכים על הישוב הקודם והנאדר בקודש בארץ ישראל, והרחיב את גבוליו, ומיום שאני מכירו אמת הבנין בידי וועסק בישוב חרבות

ארץ חמדה, והגדיל והפליא מעשיו בבנותו כמו רמים בתי תורה ותפלה להפריח את העם היושב על אדמת הקודש ברית תורה ומצוות, למען יזכה להתנחל ולהאחז בארץ כמאמה"כ ויתן להם ארצות גויים, וגו' בעבור ישמרו חוקיו וגו', ובכל עניניו ומשאלותיו הטובים אשר שאל ואשר עשה היה נועץ גם אתי וכתורה עשה, כי היא היתה לו לקו בכל עמלו, אשריו ואשרי כל מי שנתן ושיתן לו יד בכל פעולותיו הטובות, וביחוד גדולה זכות רעיתו המנוחה אשת חיל משכלת ביראת אלקים, אשר עודדתהו בנדיבות לבה, ותמכה בידיו לכל דבר מצוה. כל העובר על פרשת חיו וקורותיו, ראוי ללמוד ממעשיו הגדולים ולהחזיק במעוז התורה ובמצות הישוב ולא להתרפות במלאכת הקודש כמעשהו וכסבלנותו ואמיץ רוחו שהנם למופת, כי ארץ ישראל נקנית ביסורים וע"ז נאמר, חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלקינו, חזק ואמץ כי אתה תנחיל וכו' וכו', וחובה רבה לחזק ולהחזיק את מפעלו החשוב והגדול הוא ישיבת אור זורח אשר בה ועל ידה יצהל קול התורה בשער הארץ הקדושה, למען תתגבר השפעת התורה ולומדיה במרכז הישוב הזה, ותמלא דעת ה', והיה מעשהו הגדול שלם ומושלם - בכל האופנים, והנני מצטרף בזה לעודד ולחזק את ידי העמלים בהרבצת התורה והחזקת הישיבה לקרוא לעזרת הנדיבים בעם

לרוממה לתמכה ולסעדה. ובעה"ח לכבודה של ארץ הקודש ואוהביה ותומכיה. המחכה לישועה קרובה.

הק' יוסף חיים זאננענפעלד.⁵⁰

בעת בניית שכונת שערי חסד ממובא שר' יוסף חיים זוננפלד מלמל כל הזמן בהתרגשות הפסוק בונה ירושלין ה' נדחי ישראל יכנס⁵¹

וכן מסופר על בניית שכונת "טלביה"⁵²

שהקב"ה מפעיל תהליכים נסתרים לקראת הגאולה. וסיפר לי ירושלמי זקן שהוא זוכר שכשבנו את שכונת טלביה בירושלים שמח הגר"ח זוננפלד כשסיפרו לו על כך, ואמר: "בונה ירושלים ה'!" אך אמרו לו: "רבי, אבל ערבים הם אלה שבונים אותה", והשיב: "אין דבר, לבסוף יגורו שם יהודים", וכך היה.

וכך מסכם הרב י.מ. טיקוצינקי בספרו ספר ארץ ישראל

ובכמה מסירות נפש הקימו שבעה בני ישיבה את שכונת נחלת שבעה במערבה של ירושלים, במקום חייתו טרף ושודדים שורצים, ואחרים - הקמת שכונת מאה שערים בצפון ושכונת בית יעקב ומשכנות ואבן ישראל במערב, ואחריהן העוז והגבורה להקמת המושבה הראשונה, פתח תקוה, במדבר ציה ושממה, שם שרצו חייתו טרף וליסטים לרוב. ובכל הארץ לא היה שום כביש, כי אם גיאיות ועמקים מלאים סלעים וצוקים, והמתיישבים סבלו מחוסר מים ומחוסר דלק למאור. וכל כולם מרדיפות והתנפלויות מאדוני הארץ, ועם כל זה היו שמחים בחלקם שזכו לישב וליישב את הארץ, אשר גם היא, הארץ, שמרה אמונים לבני ישראל, ובכל הזמן הארוך שישבו בתוכה עמים אחרים לא הסירה הארץ את בגדי אלמנותה והייתה עטופה בשיממון.

מכל הנ"ל נמצינו למדים בוודאות, תלמידי הגר"א וממשיכי דרכם לא עלו הנה לקיים מצוות ישוב הארץ גרידא, אלא באו ליישב את הארץ ולהוציאה

⁵⁰ זכרונות ר' זרח בארנט, עמוד מס 7.

⁵¹ מוסף יתד נאמן, פרשת בחוקותי תשמ"ט

⁵² עליות אליהו אליהו קרופניק, עמ' 247.

מחורבנה ושממונה, לא באו לירושלים רק בכדי לדורשה אלא הגיעו כדי לבנותה. לא באו כיחידים להתעלות בקדושתה אלא באו כקבוצה כדי להתחיל בקיבוץ גלויות ואף פעלו שכולם יתקבצו יבואו לארץ ישראל.

פרק י"ג - דברי הספורנו והחרדים על חיוב ההודאה בזמן קבוע גלויות שלפני
ביאת משיח בן דוד:
